

AMASYA'DA BAYEZİD KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN

Dīvān-i Mīr 'Alī Şīr Nevā'î¹

Bu eser Ali Şīr'in divanı değildir. İlk sahifasında dört divandan bahsölunduğu için, divan sanılmış ve o suretle deftere kaydolunmuştur. Eser, Mīr Ali Şīr'in *Hayret ul-Ebrār* mesnevisidir. İçinde Genceli Nizāmī'yi ve kendi tasavvuf üstadı olan Molla Cāmī'yi medheder ve onlardan mülhem olduğunu söyler. Eser bir tâlik kırması ile yazılmıştır; 140 varaktır; her sahifada çifte sütun üzerine 15 beyit vardır.

Bismillahir-Rahmānir-Rahīm

Rişteğa çıktı niçe dürr-i yetim
Her dürr anga cevher-i cāndın füzün
Kıymet ara iki cihāndın füzün
Riştesi hōd ikd-i cihān riştesi
Dime cihān riştesi, cān riştes
Künc-i bekā zikriğa ol kim yitib
Bu dürr-i şehvārı tesbīh itib
Rişte imes türle kemendidür ol
Devlet-i dīn şaydığa² bendidür ol
Kaysı kemend olmadı hergiz kemend
Ravza-i Firdevs gazālīga bend

diye başlar ve :

Şükr ki ihsānıng irür yāverim
Taptı nihāyet varakın defterim
Hayret-i ahrār görüb zātını
Hayret ül-Ebrār didim atını
Nükte-i tārīhi ki ahsen idi
Sekkiz yüz ve seksen idi
Kim oğusa yā kıılır irse sevād
Rūhum eger kılsa duca birle yād
Tengri işin kām murād eylesün
Rūhını cennet ara şād eylesün

diye biter. Son sahitada :

¹ Amasya — Bayezid Kütüphanesi eski yazmalar kataloğu, nr. 15

² e elifle yazılmış ince vokalı gösterir.

³ he ile yazılmış kalın vokali gösterir.

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب في التاريخ بيست چهارم شهر ربيع الاخر سنة ١٥٥٠ العبد اقل
عليو بردى ولد صمد قلو مرانو^١ ابن مال كلب على بن عليو بردى بك فرامانو شامو.
sözleri ile kitaba nihayet verir.

Sultan Hüseyin Baykara ve Mir Ali Şir Nevâî¹

Eserin asıl değerli kısmı, Hüseyin Baykara'nın, Mir Ali Şir'i övmek üzere yazmış olduğu 7 varaklık risaledir, ki bir taraftan kendi nesrinin, diğer taraftan da xv. Çağatay nesrinin canlı bir örneği ve Hüseyin Baykara saltanatı medeniyetinin bizzat hükümdarın kalem ile çizilmiş bir tablosu olmak itibari ile incelenmeğe değer tarihi bir belgedir. Edebiyat Fakültesi Türk Dil ve Edebiyatı Dalı yayınlarının ikincisi olarak faksimile ettirmiş olduğumuz bu kıymetli eserin okuyuculara yardım olmak üzere, bir transkripsiyonunu sunuyoruz:

(1 b) Subhānahü ve ta'ālā

¹ Ankara Etnografya Müzesindeki farsça Silülenâmeden alınmıştır.

Hamd ü senā ol pādişāhlar pādişāhıgā, kim her pādişāh, kim andın
‘azımraq mümkin bolmağay, anıng serāperde-i ‘azamet u celāli tigreside
kemine gedā-durur.

Hudāy ki her şāh-ı ¹ encüm-sipāh

Anıng dergehide irür hāk-i rāh

Callat ‘azamatuhu ve calāluhu ve ‘ammat makramatuhu ve navāluhu
ve dūrūd-i bī-intihā ol risālat tahtgāhınıng mesned-nişinige, kim her
taht-giri, ki mehçe-i livāsı qoyaşdın ötkey, anıng sāye-i ‘alemidē şefā‘at-
hāk-ı bīnevādurur.

Resūlī kim rūsüldür barça hayī

İrür kevn u mekān anıng tufeyli

Şallāllahu ‘alayhi ve ‘alā ālihi ve hulafā’ihi ve aṣḥābihi. Bu raqamning
raqımı ve bu tahrirning muḥarriri

Sürgēn bu varaq yüzige ḥāme

Bir ḡam-zede-i siyāh-nāme

Al-muhtāc ilā raḥmatillāhi ‘l-Malik al-ḡafūr, faqir-i ḥaqir Sulṭān
Husayn bin Mansūr سترالله عيوه وغر ذوبه mundaq beyān qılır kim, çün
Tengri tabāraka ve ta‘alā kā‘inātnı ‘ademdin vüçüdğā (2 a) kiltürdi ve
maḥlūkatning yoqın bar kıldı, barī āferinişdin maḥsūd insān irdi, kim
andın haber birür. Bā-vüçüd ol, kim beni
‘Ademni cemī‘i maḥlūkatğā mükerrēn kıldı, kim munda artuq mertebe
bola almas. Ve munda biyik rütbeni ‘aql bāver kılmas; velikin bu ni‘met
şükriñ edā kılganğā va‘de kıldı, kim ināyetni tāze ve ni‘metni bi-endāze
kılgay, kim ولئن شكرتم لازيدنكم bu māniğā muḥbir durur. Egerçi āning
ni‘metlerining şükriñ edāsıdā kişining her ser-i müy bir til ve alardın her til
hejdüm ming senāğā qāyil bolsa, andaq kim sezāvār durur. Şük-i ni‘met
becāy kiltürmek mümkin irmeş velikin her kişi öz hōd ḥālğā şükriñ
ni‘met edā kılmay hem bolmas.

Nazım:

Anıng şükriñ ayturda bolma melūl

Özi bilsün er kılsa red yā qabūl

Nikim Tengri emr etti me‘mürsın

Edāsıdā ‘acz olsa ma‘zürsın

Velī evvelce mümkin turur sa‘y kıl

Ki ḥüy eylegey Tengri şükriñ til

Emmā egerçi ḥalāyıkğā şükriñ vācib turur velikin çün āyet-i kerime

¹ قرمانلو olmaq.

² metinde şāh’ū

خلق الانسان من تفاوت sābit (2 b) turur. Mundin ma'lūm bolur, kim hedāyā ve ni'am taġi mütefāvit bolġay. Şi'ir:

Haġ nūri bile egerċi rūşen-dür cem'

Hürşid bile velik teng bolmadı şem'

Bes kaçan, kim insanning hilkatı merātibide tefāvūt zahir ve Haġ ta'ālāning ni'met ve ihsānıda daġı her kişige öz maqdūrıġa göre in'am kalgan cihetdin tefāvūt araġa kirdi. Elbette kirek, kim şükr edāısında taġı tefāvūt bolġay. Şi'ir:

Gedāġa şükr işi bolġay gedāca

Velikin pādīşāġa pādīşāca

Pes yaġın, boldı kim pādīşāhlar, kim alarnı Haġ Ta'ālā 'ālem māl-kide tād-bahş u taht-nişin kıldı, belki zıllullah-i fi'l-arzayn itti, hükümleri 'ālem ilige revān ve dehr ili kulluklarıda nātuvān. Beyt:

Kaşlarıda halk işi efkendelik,

Emirleriġa il itib bendelik

Muqarrer-turur, kim bu cemā'atġa şükr-i ni'met edāsı efzūnraġ ve şükr-güzārlik tili uzunraġ kirek bolġay ve bu salātin arasında taġı ba'zıdan ba'zıġa tefāvūt bar. Nidin, kim Hayy-i Qadīr ve Pādīşāh-i bī-vezirning 'ināyeti barġaġa yeksān bolmadı. Ve ting-dest birmedi. Ol cemā'atdin kim alarġa şükr-i ni'met bāridin köprek vācib turur. Hayālġa andaġ kilür, kim biri (3 a) bu faġır-i nātuvān ve bu şikeste-i bisāmān turur, kim eger yüz ming yıl 'ömr tapıb yüz ming til bile şükr-güzārlik kılsam, anıng in'amı-ning yüz mingidin birige edā-yi şükr kıla almaġaymın. Niçe taġı bu nev' bolsa, hātır tiler, kim ol kerem u 'ināyet ve ol el'āf-i bīnihāyetning köpi-din azı beyānġa kilgey; belki mingidin biri kalem tili bile varaġ yüzige bitilgeni ol cümledin biri bu, kim egerċi ba'zı selātingġa bu şikeste ben-desidin köprek memleket ve cāh ve hezāyin ve sipāh birdi; velikin alar-ning könglige bu cihetdin ġurūr yol taptı ve şükr güzārlik işide fütür yüzlendi. Bu faġırge himmeti naşib kıldı, kim yüz alarġa birgeñçe şevket ve milk könglümni maġrūr kıla almas ve 'ubūdiyyetim esbābıġa kuşūr sal-mas. Eger alardın ba'zının i'timādı anıng luġ u keremiġa boldı ve eger alardın ba'zını denā'et-i neseb cihetidin ma'ūn kıldı. Emmā bu za'ifning yitti ve belki yitmiş ataġaġa ābā u ecdādımın salţanat ve belki vilāyetġa müşerref ve maġrūn itti. Eger başıdın salţanat übheti ve ġurürdın faġru fenā ehliġa istiġnā ve ser-bülendlik yitkürdi Bu nātuvāndın ol raff'uşşān (b) ġürühġa ġakisārlik bile niyāzmendlik yitkürdi Beyt:

Ger 'ālem ilige şāh kıldı

Faġr ehliġa ġāki rāh kıldı.

Ve ba'zı hem bolġay kim, alarnı ġilye-i zühd u tā'at bile ārāste ve zīver-i 'ilm u belāġat bile pīrāste kılb turur. Ve likin bu şikestening hāti-

rıgā bu tavīkni müstahsen ve dilpezir ve ol 'azizlerni maqbül u binaşır körküzdi ve alar rūhıgā mindin fātiha bile istimdād ve ol rūhāniyyetlerdin mining işimge köp fütüh küşād tigürdi ve ba'zının zamānında ihtiyārlıq evlād-ı bārifat ve itibārlıq erkān-ı devletdin fuqarā ve mesākinge ve ri'āya-yi meşakkat āyınğa zūlm-i bihād ve te'addi-i bi'aded boldı. Bu üf-tādening 'aşırda fuqarā u mesākin bu gamlardın şād ve ri'āyā-yi nāmurād bu kayıdlardın āzād boldı. Ve ba'zının zamānında şudūr-ı zūlm-pişe ve nuvvāb-ı hāric-endişe evkāfı bozdılar ve anıng hāşılı bile meclis-i 'ayş u şarab yasab nevā-yi fısq u fücūr tüzdiler. Bu miskin evkāfıgā mütā'ayyia kılğalar barı hārābları ma'mūr ve istihkāk ehlin şādumān u mesrūr kıldılar. Ve alar zamānında evkāf bozulğan cihetdin talebe mağmūm ve müderris maħrūm bolsa hālā şükür, kim dārussalṭana'da tahmīna yüz havza-i ders bolğay, kim fazā'yil-i dīniyye ve 'ulūm-i yaqīniyye uqar ve Rūm (4a) akşasıdın Çin serhaddiğā digince cemi' İslām bilādidin kābil talibler bu āvāze ve müzākere-i biendāzeni işidib, ğurbet meşakkatın ihtiyār kılib bu taht-gāhā yüzlenürler. Tağı Tengri ināyetidin evkāf hāşılı barçanınıng harc mukābelesigā yiter ve rüzgārları ferāgat bile öter ve bu mezkūr bolğan müderrisigā yaqīn hānikāh bolğay, kim her kıysıda ihtiyāc ehli biğāyet ve istihkāk hayli binihāyet horsend u behrend bolurlar. Ve eger ol zamanlar vaqrakçı havfidin tācir-i mahācir ve kuṭṭā' ul-ṭarīk bimidin sāyir ğurabā ve müsāfir meskendin bir maqşadğā ve vaṭandın bir ma'bedğā yitmekde köp şu'ūbet ve bihād uqūbet körerler irdi. Bu zamānda siyāset şarşarı ol mahzūl kavning vücūdi has u hāşākin memālik deştidin itirüb turur; belki düzeḡ āteşgedesigā tigürüb turur. Ve müsāfirğā her menzilde bir ribāṭ-i çerḡ nihād belki emniyyet üçün bir kal'a-i sipihr-būnyād savuqlarda reh neverdlerğā andın vāye ve ısığda cihān-gerdlerğā andın saya saya ve penāhdın başka tağı her dilhāh anda hāşıl ve tileğen nime āsānlıq bile vāşıl ve her kıysıda ehl-i fesād def'i ve kuṭṭā' ul-ṭarīk men'i üçün sipāhidin fevci ve mütē'ayyen yasağlıqdın ğürūhı mütemekkin ve eger ba'zının (4b) vaqıtda mesācidışikleri medāris ve cemā'at ehli cemā'at ilkide maħbūs irdi. Bu fakir zamānında muhāsibler fikri mesācid hisābiğā yetişmes ve bāvūcūd bu cema'at ehli anda sığışmas; her kıysığā anca revnaq ve ihtirām, ki ka'be-i mu'āzzamada Mescid-i Hārām ve eger ba'zı eyyāmda şer' aḡkāmiğā ve İslām ehl-i bid'at hāyliğā zir-dest irken bolsa, bu eyyāmda şer'at-i Nebevī ve aḡkāmi Muştafavi bāzūsı andak kavī turur, kim yaqīndür, kim ihtisāb ehli üçünci felekde Zühre müğannie-ni urā urğaylar ve berbaṭ u çengini yirge urub sındurğaylar. Yine işler hem köpdür, kim tafşili sözge mücibi tatvīl ve tahriri bā'is-i kal-u kıl bolur. Bu nev' umürdin başka ve bu tavır hālātın ayru tağı Hak subhānahu ve tea'lā bu naḡif bendesining salṭanatu

zamanıda bir niçe kişige cilve-i zühür birib-turur ve tu fakir mecliside alar-
dın teşrif-i hüzur erzani tutubtur kim, alarning vücudidin bu zaman cemî
ezmineğa rācih turur. Ve bu devrān barça devirlerdin mümtāz, ki bular
tağı mücib i köp edāy-i şükr turur, ki andın nāṭṭā tili lāl ve kalem tili
şikeste-mekāl durur. Ve ol cümlening aalem ve elzāl, fezāyil deryāsining
dürr-i pāki ve velāyet eflākining hürşid-i tābnāki nazm (5 a) cevāhirining
şāhib-i intizāmı, ḥazret-i şayḥ al-İslām-Mevlānā Abdurrahman Cāmī sal-
lahu'llahu ve ibkā turur, kim tā felek-i qadimī nihād sevābit ve sey-
yārdın yüz ming köz bile ālem ehlinge rāzır durur. Közige andaq nādir
ḥayāl kilmemiş ve tā mihr-i cihān-numa belki hürşid-i sipihr peymā cihān
devriğa sāyir durur; pertevi hergiz anırg tik ādim al-mişāl üstige tüş-
memiş; cevāhir-i nazmidin cihān şadeli tola dürr-i şemīn ve leali neşridin
eflāk atlasığa zīb u tezyīn, teşānifi cemî-i ulūmıda biḥād ve her taşnıfde
hezāyin-i ma'āni bi'aded. Şı'ır:

Cū mizān-ı ṭab'ı bolub genc-senc
Anga bir terāzu kilib Penc-Genç
Ki ḥayrān ḳalib nazm ḳılğan çağı
Anga yok ki Husrev Nizāmī tağı

Luṭf-āmiz ḡazelleri şūr-engiz ve şūr-engiz beytleri luṭf-āmiz, kim köp
yıllar Ḥaḳ subhanahu ve ta'ālā alarning sāye-i irşādin berdevam ve bu
devlet eyyāmıḡa anıng tik şāhib-i devletni müstedām tutsun. Ve yine hem
nazm eholidin ḥōş-güylük evcining sübeyli bolur dik kişiler bar. Ve leṭā-
fet-i nazm-ı dāstān ve metānet-i terkīb i beyānıda ālem ili alarning tufey-
li bolur dik felek mevcūd turur, kim būrun alar dik felek cilve birgen
irmes. Ve ḥālā tağı hic yirde kimse alarning nişān birmes. Ve Herāt şā-
nahā 'llahu āni 'lāfāt ve nevāḥi (5 b) side evvelce ḥatırğa kilür ve ev-
velce şādıḳ al-ḳavl ve şāhib-vukūf il ārzğa tigürürlerse bir mingge
yāḳin kişi, kim alarning işi ma'āni dürrlerin nazm silkiḡe tartmaḳ bolḡay
ve diḳḳat güherleriḡe vezn libāsı zīb u zīnetin birmek bolḡay, kim hic
devirde bular dik ilning melikıdin ednā ve hic de nūridin yiri yok irken
durur. Ve bu ismi mezkūr bolğanlar ve evşāfi meşūr bolğanlar fārisi nazm
encümmi bezm tüzḡen ve fārisi-güylük bahriḡa āşinālık körközkenler durur.
Ve likin ma'āni ebkārıḡa bu küngē digince hic kişi türkāne libās kiydür-
megen ve ol nāzeninlerni bu zibā ḥil'at bile cilve-i Zühürge kitürmeḡen
turur ve bu müşk-bū ra'nalar ṭab' nihān-ḥāneside ūryanlıḡdın maḥcūb
ḳalğan durur. Ve bu hürveş zibālar ḥüllesizliḡdın cilve-i nāz ḳıla alma-
ğan durur. Tā bu ferḡunde-zaman ve bu ḥuceste-devran, kim bu nātu-

1 Sahifenin kenarına bakınız.

vānning bāri il kūnūmdin ve ucavari kīši qaramdin kulluq silkidin kökül-
taşlık pāyesiġa yitgen ve mülāzemet tariķidin muşāhabet sermāyesin eyit-
gen harem kebūteri dik perde-sarāy halvetide mahrem ve şurāhi baīi dik
şebistān şuhbetide hemdem haq söz edāsida delir ya'ni Mir 'Ali-Şir
aşlaħa 'llahu şānahu, kim teħalluşı Nevāy 'ġa meşhūr durur ve eş'arida
(6 a) bu teħalluş mestūr Türk tilining ölgen cesediġa Mesih enfāsı bile
rūh kiyürdi. Ve ol rūh tapqanlarġa türki āyin elfāz tar u pūdīdin toqul-
ġan hülle ve harir kiydürdi ve söz gülistānida nev-bahār tab'ıdın revān-
āsā yağınlar bile rengārenk güller açtı ve nazm deryāsıġa şehāb-ı fikre-
tidin rūh-pervēr qatreler bile günāgün dürrler saçtı. Her şınıf şi'r meydā-
nıġa, kim tekāvür sürdi, ol kişverni tīg i zebān bile öz hayta-i taşarrufıġa
kiyü-virdi. Anıng nazmı vaşfida til kāşır ve beyān 'aciz turur. Hātırġa
özining meşnevileridin nice beyt kilür, kim bu aytila-durġan ma'nide nazm
kılıb turur ve ol budur. Meşnevi:

Min ol min, ki tā Türk-i bī-dādıdur
bu til birle tā nazm bünyādıdur
felek körmedi min kimi nādiri
Nizāmī kimi nazm ara qādiri
ni nazmı dir irsem mini derd-nāk
ki her lafzı bolġay anıng dürr-i pāk
Hudā yitkürür anca sür'at manga
ki bolmas birige fırsat manga
bu meydanda Firdevsī ol gürd irür
ki ger kilse Rüstem cevābın birür
raqam kıldı ferhunde Şehnāme i
ki sındı cevābida her hāme-i
müsellem turur güyyā bu işi.
ki ma'rażġa (6 b) kilmey turur her kişi
didi öz tili birle ol kān-ı genc,
ki sī sāl burdam be-Şehnāme renc
anı dirge bolsa kaçan raġbetim
irür ança Haq luţfidin kuvvetim,
ki ger niçe tab' bolsa kāmīl-surāy
bitilgeymın otuz yılın otuz ay
eger haş-ı ma'nī ger ihām irür
anıng künde yüz beyti helvām irür
ni Şehnāme, kim hamseġa ursam il
anıng niçesi sarı yitkürsem il
ümīdim bu kim eyleben feth-i bāb
kolum birgey ol niçege taġı tīb

otuz yıl, ki anı Nizāmī dimiş,
 kaçda irür iki üç yıllık iş
 kaçan anı dir bezmini tüzgemin
 demekni halayıkğa körküzgemin

Ol vaqt, ki bu ebyat anıng tab^cıdın baş urub irdi, il kaçda şā^cirāne kâf ve mādihāne güzāf körinür irdi. Ve al-ħaq çün bu humāyün fırsatda ve bu rüz-efzün devletde ħamse-i pençesığa ilig urdı ve anıng itmāmıǵa cidd kiltürdi. Egerçi Şeyh Nizāmī nazm ehlining ustadı-dur, azer ħamse-sin meşhur budur, kim otuz yılda teknil birib turur. Ve MİR Hosrev, kim ħamse ebyatı adeddin otuz mingdin on sekiz mingge ihtişar kılib turur ve şöreti (7 a) mundağ durur kim, altı yitti yılda tüketib turur. Bu feşāhat meydanınıng şafderi ve belāğat pişesining ġazanferi bā-vücüt ol, kim köp efsānelerde dil-pezīr tefsīrler buyurdı ve tab^c-pesend işlāħlar kıldı. Bünyādınıng ibtidāsıdın sivādınıng intihāsıǵaça hemānā iki yıldın ötmedi. Ve aytilğan evkāt bisābǵa kirse, dise bolǵay, kim altı ayǵa yitmedi, kim anıng efsāneleri rengīnlıǵın ve ebyatı sıhr-āyīnlıǵın ve terākibi metānetin ve ma^canisi lefāfetin muṭāla'a kılgan kişi bilgey ve mülāħaza kılgan kişi fehm kılgay yok, kim meşnevī üslūbıda bil, kim her sınıf nazm, kim Arab füşāħası ve Acem būlaǵası tezyīn birib dururlar ve tedyīn kılib tururlar. Bu hem bercaǵa ħāme sürüb durur ve ta^carruz yitkürüb turur, kim şerhi dīvānınıng fihristide mezkür ve meşūr turur. Ni dīvān Allah Allah cengi, kim şāfi elfāzdın tola güher bolǵay ve sipibr evraǵı, kim pāk ma^canidin memlū ħaşr bolǵay.

Dime dīvān, ġam u derd ehliǵa āfet di anı
 Köymek u şu^cle-i ġam birle kıyāmet di anı

Qaysı beyti, kim ışık ehli cāmǵa ot urmas ve qaysı mazmūni, kim ħicrān ħayli cismin kördürmeş, belki külin kökge savırmas. (7 b) Qaysı mısrāı, kim firāk ciger ħünining baǵrı qanın tamızmas. Ve qaysı lafız, kim ħicrān dermāndesi eşki seli bile şabr u şekīb ħamsin aqımas. Nazm iqlimide qaysı birk qurǵanǵa küç kiltürdi, kim işigi anıng yüzige açılmağı ve qaysı azīm kişverǵa tab^c çerigi bile terk-tāz saldı, kim fetħ kılmadı. Bu kün nazm erkānınıng rub^c-ı meskūnıda qāħramān ol turur ve bu memālik fetħıǵa şāħib kıran anı diseler bolur. Şi^cir:

irür söz milkining kişversitānı
 qayu kişversitān ħosrev-nişānı
 dime ħosrev-nişān kim qāħramanı
 irür ger Çin diseng sāħib-kıranı

Bu yanglıǵ ġarayib aşār ve bedāyī^c — şic^carınıng ħurūci bu devletde Zuhūri bu saltanatda bolǵan, kim ħak subhanahu ve ta^cālā anı bu dergāhı

folek-misāl kulluğının ċarifi ve bu zāt-ı melek-hisāl medahlarının nazımında. Hem mūcib köp şükr turur. Rubā'iyye:

yā Rab, koyu şükringni edā kılğaymin!
 ni til bile anı ibtidā kılğaymin!
 yüz cānım eger bolsa fidā kılğaymin
 disem ki edā boldı haṭā kılğaymin.
 Yā Rab, mini kulluğungğa kādīr eyle!
 ger yitse belā derd şābir eyle;
 yādingğa tağī içimni zākir eyle

(8a) in'āmıngğa hem tilimni zākir eyle. Tamma bi 'l-hayr tām şud
 Risāle-i Sultān Hüseyin Mirzāy Baykara. Al-ḥakīr faqīr 'Alīvirdi ibn — ?
 Kuli.